

Türkiye’de Tarım ve Gıda Etiğinin Geliştirilmesi
ve Tarım Alanındaki Paydaşların
Etik Karar Verme Kapasitelerinin Arttırılması Projesi
(TARGET)

Tarım ve Gıda Etiği
Sorun Analizi
Atölye Çalışması
Raporu

5 Nisan 2016

Bu rapor Avrupa Birliği'nin yardımıyla hazırlanmıştır. Bu raporun içeriğinden yalnızca Türkiye Biyoetik Derneği ve TARGET Proje Grubu sorumlu olup, herhangi bir şekilde AB'nin görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

TARGET

Tarım ve Gıda Etiği Projesi

Kültür Mahallesi Cemre Sokak No: 4/9 • 06420 Yenişehir • Ankara

T: (0312) 430 10 15 • target@target-prj.org

www.target-prj.org

Giriş

Türkiye’de Tarım ve Gıda Etiğinin Geliştirilmesi ve Tarım Alanındaki Paydaşların Etik Karar Verme Kapasitelerinin Arttırılması Projesi (TARGET) kapsamında tarım ve gıda etiğinin öne çıkan konularını ve temel sorunları belirlemek üzere bir atölye çalışması düzenlenmiştir. Atölye çalışması, 5 Nisan 2016 tarihinde Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Morfoloji Yerleşkesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılımcı profili TARGET Projesi yönetimince belirlenen 30’un üzerinde kurum temsilcisi katılmıştır. Bu raporun birinci bölümü ile yürütülen atölye çalışmasının çıktıları; ikinci bölümü ile proje ekibinin çıktılara ilişkin yorumları sunulmaktadır.

Amaç

Atölye çalışmasının amaçları aşağıda sıralanmaktadır:

- Tarım ve gıda etiği konusunda katılımcıların algıladığı temel sorunları tespit etmek
- Tarım ve gıda etiği konusunda temel müdahale alanlarını belirlemek
- Bu konuda proje kapsamında yürütülecek saha çalışmalarının alt yapısını oluşturmak
- Paydaşların tarım ve gıda etiği konusundaki anlayışını ve işbirliğini ortak bir dil oluşturmak suretiyle geliştirmek

Yöntem

Atölye çalışması tek oturumlu olarak planlanmıştır. Çalışmada tarım ve gıda etiğinin temel sorunlarını katılımcı bir biçimde belirlemek, bu sorunları tartışmak, sorun alanlarını ortaya çıkartmak ve öncelikleri tespit etmek üzere metaplan kart tekniği kullanılmıştır. Bu amaçla,

“Türkiye’de yaşanan ya da yaşanması muhtemel tarım ve gıda etiği sorunları nelerdir?” sorusu yöneltilmiş katılımcılardan en önemli gördükleri iki sorunu metaplan kartlarına yazmaları istenmiştir. Belirtilen sorunlar grupça tartışılmış ve öbeklendirilmiştir. Bütün kartların tartışılmasından sonra eksik kalan hususlar da daha sonra verilen kartlara yazılarak tamamlanmıştır. Katılımcılar kendi algıladıkları önem derecesine göre sorunları puanlayarak öncelikli alanların belirginleştirilmesini sağlamışlardır.

Çıktılar

Aşağıda sunulan çıktılarda başlıklar sorun alanlarını, maddeler kartlara yazılan sorun ifadelerini, parantez içindeki sayılar sorun alanının/sorunun katılımcılardan aldığı puanı ve italik yazılar kartlarla ilişkili yürütülen tartışmayı ya da karta yazılan ifadeye ilişkin açıklamaları göstermektedir.

Sürdürülebilirlik (12)

- Tarımda sürdürülebilirliği sağlayacak politikaların uygulanmaması (8)
- Sürdürülebilir tarım ilkelerinin çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla tüm tarım sektöründe kabul görmemesi (1)
- Tarımsal üretimin yaşlanması, gençlerin tarımdan uzaklaşması, tarımı terk etmesi
- Çevreye sağlığa zararlı üretim uygulamaları (1)
- Küresel ısınma
- İklim değişikliğine uyum: İklimsel değişikliklerin gıda üretimi ve erişilebilirliği üzerindeki etkileri iyi değerlendirilmiyor
- Tarımsal amaçla kullanılan zehirli maddelerin çevre ve ekosisteme zararları

- Doğal kaynakların (bitkisel, hayvansal, genetik kaynakları, arazi, su, hava, orman...) hızla ve bilinçsizce tüketilmesi
- En önemli temel hak yaşam. Yaşamın devamlılığı tarım ve gıda üretiminin sürdürülebilirliğine bağlı burada da iki temel sorun: insan (üreten ve üretmeyi bilen genç çiftçi) ve toprak
- Su ürünleri ve kara avcılığında etik değerlendirme. Deniz ve iç suların kullanımında etik uygulamalar kuraklık sınırında bir ülke olan Türkiye'nin, tarımsal üretimi için su kaynaklarının 3/4ünün kullanılması (su tarım ilişkisi) (1) [suyun kullanımında verimsizlik ve sorunlu su yönetimi]
- [Düşük] Verimlilik (1)
- Yerellik

Katılımcılara yazılan kartlardan bağımsız olarak "sürdürülebilirlikle ilişkili temel problemler nelerdir?" sorusu yöneltildi. Bu soruya ilişkin belirtilen hususlar şunlardır:

- Doğal kaynakların korunması
- Doğal kaynakların bilinçsiz tüketimi
- Toprak ve suyun korunması ve bunun için önlem alınması
- Arazi korunumu (Kayıt altına alınmaları ve kârlı işletmeler olması)
- Ekolojik sistem ve döngülerin temel alınması
 - Tarım toprağının canlılık özelliğini sürdürmesi
 - Doğada olan azot, su döngüleri gibi en temel döngülerin gözetime
- Biyolojik çeşitliliğin korunması
- Anızın yakılma(ma)sı
- Küresel ısınma: Küresel ısınma kürenin bir problemi olarak kabul ediliyorsa, bütün ülkelerin aynı kurallara uyması gerektiği, bunun

dışındaki davranışların etik olmadığı belirtildi. Üretici ve tüketicinin küresel ısınmadan zarar görebileceği ifade edildi. Üreticinin, üretim araçları zarar görebileceğinden ve ürün elde edemeyebileceğinden zarar göreceği; tüketiciler bakımından en yoksul kesimin küresel ısınmadan en çok zarar gören taraf olacağı açıklandı. Aynı zamanda üreticilerin de hem küresel ısınmanın kaynağı hem de küresel ısınmanın mağduru oldukları belirtildi. Bu konuyla ilgili sera gazı ile ilgili olarak uluslararası protokollerin bulunduğu belirtildi. İklim değişikliğine yönelik yeni bitki türlerinin geliştirilmesi gerekliliği ifade edildi.

- İnsan faktörü
 - Çiftçilere destek verilmeli
 - Genç nüfus tarıma yönlendirilmeli
- Tarımsal üretimde yaşanma
- Ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması
 - Miras hukuku
- Aile çiftçiliğinin sürdürülmesi
- Doğal afetlere karşı planlı yaklaşım ihtiyacı (Acil durum planlarının yapılması)
- Sürdürülebilirlik konusundaki tarım ilkelerin eksikliği dile getirildi. Bir katılımcı ilkelere ziyade uygulamalarda eksiklikler olduğunu vurguladı.

Kimyasalların Kullanımı (10)

- Tarımsal üretimde yoğun ilaç kullanımı meyve ve sebzelerde pestisit kalıntıları (7)
- Kimyasalların doğru kullanılmaması (1)

- Yöneticilerin standartlara uymayan miktar ve çeşitte ilaç kimyasal, katkı maddesi vb. kullanılması[na izin vermeleri] (2)
- Hayvancılık birincil üretimde kullanılan aşı, ilaç, biyolojik madde kullanımlarında yaşanan sıkıntılar

Mevzuat ve Denetim (5)

- Gıda mevzuatları gereği denetimlerin daha sıkı yapılamaması (3)
- Yeterli olmayan kontrol denetim (1)
- Tarım ve gıda etiği konusunda Tarım Bakanlığının üzerine düşen sorumlulukları yeterince üstlenmemesi (1)

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Tarım ve Gıda Etiği Konusundaki Rolüne İlişkin Tartışmalar:

- Bakanlığın otorite olarak düzenleme ve denetleme şeklinde iki görevi olduğu ifade edildi.
- Düzenleme geniş tutulursa etiğin tartışma alanı dışında kalacağı ve yasal düzenlemelerin etiği destekleyeceği, yasalar geliştirilirse bunun paralelinde etiğin de gelişeceği söylendi. Bakanlığın sorumlulukları ile ilgili olarak görevinin denetleme-yasa çıkarmanın dışında tüketicilerin yasaya uyması ile ilgili sistemleri kurması olduğu belirtildi.
- Bakanlığın görevinin regülasyonların yasal hale getirilmesi olduğu, Bakanlığın etiğe destek vermesinin beklenemeyeceği belirtildi.
- Toplumda şeffaflığı arttırarak kurallara uyulması gerektiğini ifade edildi.
- Sorumluluğun sadece Bakanlıkta olmaması gerektiği; tarım ve gıda etiğinin ilgili paydaşlar meslek grupları içinde başlayacağı, meslek etiği olarak şekillenmesi gerektiği belirtildi.

- Bir katılımcı tarafından Bakanlığın GDO'lu ürünlerin yurda ithaline izin verdiği ve etik olmayan bir yaklaşımın uygulandığı söylendi.
- Etiğin her zaman yasalarla belirlenemeyeceği, denetimle etiğin sağlanamayacağı, içselleştirilemeyeceği söylenerek bunun ancak eğitimle yapılabileceği ve yasaların varlığının etik tartışmalara son vermeyeceği vurgulandı.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yeni bir örgütlenme modeli benimsemesi gerektiği ve yanlış bilgilerden kaçınmak adına Bakanlık uzmanlarının bilgilendirme ve yanlış bilgileri düzeltme çalışması yapmaları gerektiği söylendi.
- Bir Bakanlık yetkilisi, Bakanlığın kamuoyunu ilgilendiren güncel konularda bir web sitesi hazırlayarak soruların buradan cevaplandırılmasına yönelik bir çalışmanın olduğunu ifade etti.

Tüketim Kültürü (7)

- Toplumdaki tüketim bilincinin sağlıksız bir gelişim göstermesi
- Toplumda özel olarak da üretici ve tüketicide etik bilincin bulunmaması (1)
- Gıda kaybı ve israfı (6)

Plansız alışveriş ve uzman olmayan kişilerce yapılan yanlış yönlendirmelerin tüketim kültürü sorunları olduğu belirtildi. Gıda tüketiminde basın etiğinin önemi vurgulandı. Görsel medyada uzman olmayan kişilerin tarım ve gıda konusundaki yanlış yönlendirmeleri ve yetkili kurumların bu yanlış yönlendirmelere cevap vermemesi tartışıldı.

Ekonomi (8)

- Tarımsal üretimde emeğin hakkını alamamak (1)
- Coğrafi işaret veya marka oluşumunun kullanılamaması (1)

- Serbest piyasa ekonomisindeki yetersizlikler
- Aşırı kâr güdüsünün doğurduğu riskler (1)
- Haksız rekabet ve merdiven altı üretim
- Üretimde tekelleşme
- Tarımsal faaliyetin bir çıktısı olan gıdayı üretenlerin sağlıklı bir örgütsel yapı altında faaliyetlerini gerçekleştirememesi
- Sermayenin tekelleşmesi (2)
- Yaş meyve ve sebzelerde: üreticinin tarlasında elli kuruş veya 1 TL'ye sebze ve meyvelerin semt halinde kabızmal artı nakliyeciler ve esnaf vs. el değiştirmeler ile 5 TL'ye çıkarılması ve önleyici tedbirin alınmaması etik değildir. (1)
- Üretim ve tüketim denge plansızlığı
- Mevsimlik tarım işçilerinin koşulları

Örgütlülük

- Çiftçi örgütlenmesi[nin yetersizliği]
- Gıda üreticilerinin sağlıklı bir organizasyona sahip olmamaları

Burada sağlıklı organizasyonlardan kasıt, merdiven altı üretim değil; gerçek bir STK olmaması olarak açıklandı.

Üretici-tüketici zincirindeki aksaklıkların önüne geçilmesinde üretim-tüketim kooperatiflerinin payı bulunduğu ve bu kooperatiflerin devreye girmemesinden ekonomik sorunların ortaya çıktığı belirtildi. Bu konu ile ilgili yönetmeliklerin ertelendiği de vurgulandı. Gerekli alt yapı oluşturulmaksızın yönetmelik çıkarmanın anlamı olmayacağı ifade edildi. Bir katılımcı meyve sebze konusunda kooperatifçiliğin Türkiye'de çok konuşulup gerçekleştirilemediğini belirtti. Bakanlığın konuyla ilgili kurallar koymasını istendi. Kooperatiflerle ilgili farklı bakanlıklarda farklı birimlerin olduğu ve bu alanda örgüt kirliliği olduğu belirtildi.

Sorumluluk (6)

- Tarımsal üretimde sorumsuzluk
- Gıda üretiminde, firma sahibi tarafından, insan sağlığına zararlı ham maddelerin kullanılması (6)

Tarım-gıda ürün satıcılarının sorumluluklarını yerine getirmemeleri ve üreticilerin kullandıkları katkı maddeleri sorunu

Taklit ve Tağşiş (7)

- Taklit ve tağşiş vakalarında artış (1)
- Gıda üretiminde kayıt dışı, merdiven altı üretim ve tağşiş (6)
- Mevzuata aykırı ve hileli gıdalar

Bilimsellik ve Risk Değerlendirmesi (12)

- Tarım ve gıda sektörü girdilerinin (GDO, tohum, pestisitler, antibiyotikler, hormonlar, gübreler vs.) ve işlemlerin uzun vadeli etkilerinin bilinmeksizin uygulanmalarına izin verilmesi (8)
- Mevcut tarımsal üretimin doğal kaynaklar ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri çok fazla (1)
- Canlı hayvan etlerinde ve sütte arsenik, antibiyotik, GDO'luyemler nedeniyle tüketicilere verilen zararlar etik değildir.
- Sentetik büyüme düzenleyicilerin kullanımı
- Genetik yönden değişime uğramış gıda ve gıda maddeleri kuşaklar sonrasında büyük tehlike oluşturmaktadır (1)
- Tarımsal biyoteknolojiden meydana gelebilecek problemler (1)
- GDO (genetiği değiştirilmiş organizmalar)

- Tarafsızlık (örneğin bilim insanı, STK, bürokratların şirketlerce yönlendirilmesi, para akıtılması)
- GDO'ların patent yasaları ile bağımsız araştırılmasının engellenmesi (1)

Tarımsal ürünlerin çevreye zararı ile bilimsel araştırmalar dışında bağımsız risk değerlendirmelerinin yapılmadığı da belirtilmiştir.

Bilgi Kirliliği (20)

- Tarımsal ürün üretim ve tüketiminde, kitle iletişim araçlarında yaşanan bilgi kirliliği ve karmaşıklığı (3)
- Bilgi kirliliği (tarımsal üretim, gıda sanayisi, beslenme) (6)
- Görsel medyada gıda ve tarım konusunda uzman olmayan kişilerin tüketicileri yanıltıcı beyanları (6)
- Hayvansal birincil üretime yönelik yapılan haksız kamuoyu yönlendirmeleri veya oluşturulan mahalle baskısı (1)
- Gıda konusunda uzman olmayanların tüketicilere yaptığı beyanlar (3)
- Gıdaların fonksiyonlarına ilişkin yanlış sağlık beyanları (1)
- Sosyal medya kontrolü (1)

Yazılı ve görsel basında işini yanlış yapanlara karşı halkı yönlendirmelerinden dolayı bu konulardaki haber yapıcılara, yaptıkları haberlere karşılık bir yaptırım uygulanması gerekliliği de ifade edilmiştir.

Bilinçlilik (11)

- Üretici ve tüketici için eğitim ve bilgilendirme eksikliği sorunu (11)
- Denetim eksikliği sorunu

Algı (4)

- Yaşanacak Sorun: GDO, hormon vb. unsurlarla üretimi arttırmayı hedeflerken temiz, doğru ve sağlıklı şekilde beslenemeyecek duruma gelinmesi (4)

Algı konusunda katılımcılar böyle bir başlığın olup olamayacağını ve sorunların pek çoğunun bu başlığa ait olabileceğini tartışmıştır. Bir katılımcı özellikle olduğundan farklı bir algı oluşturulmaya çalışılıyorsa orada etik bir sorun olduğunu dile getirmiştir.

Sosyal Değişim (6)

- Yeni normallerin tanımlanma[ma]sı ve [yeni normallere] uyumu[n sağlanmaması] (4) Tarımsal üretimde ve gıda tüketiminde toplumsal bir değişim yaşandığı ve bunun sonucunda daha önce doğru kabul edilen normların geçerliliğinin tartışılması buna bağlı olarak “yeni normaller”in yeniden tanımlanması gerektiği ifade edilmiştir. Toplumların etik değerlerinin, tarımsal etiğin sosyolojik olarak zaman içerisinde değişen değerlere bağlı olarak çalışması gerektiği vurgulanmıştır.
- İçeriden bakış (2) Uluslararası norm ve standartlar her ülkeye uygun olamayabilir.

Evrensel Tüketici Hakları (11)

- Gıda ve tarım ürünü satıcılarının, ürünlerin güvenilirliği konusunda garanti vermemesi, yeterli bilgilendirme yapmaması (1)
- Gıdanın sağlıklı bir üretim sürecinden geçip geçmediği konusunda duyulan tereddütler
- Üreticilerin gıda hakkında tüketicileri doğru bilgilendirmesi

- Gıda içeriklerinin özellikle paket ürünlerde yazılan içeriklerin doğru olup olmadığı hususu
- Üreticinin şeffaf olmaması
- Kalite [problemi] (besin ve gıdada)
- Yetersiz bilgilendirme

Hayvan Refahı ve Hakları (5)

Tarım ve gıda etiğinde hayvan refahı ve hayvan haklarının da önemli olduğu, hayvanların duygusal varlıklar olduğu ve bunların doğal süreçlerini yaşamadan kullanılmalarının önemli bir sorun olduğu ifade edildi. Üretim hayvanları ile ev hayvanlarının bu alanda ayrıldığını belirtildi.

İç Suların Kullanımı ve Avcılık Etiği

Balık avlarında iç su kullanımı konusunun ve avcılık etiğinin önemi dile getirildi.

Moderatör Yorumu

Çalışma genel olarak olumlu bir havada geçmiştir. Katılımcıların tartışmalara katılmak konusunda isteklilik gösterdikleri gözlemlenmiştir. Atölye çalışmasının önceden belirlenen amaçlara büyük ölçüde ulaştığı düşünülmektedir.

Etik Yorum

Çalışmanın çıktılarına ilişkin olarak yapılan etik değerlendirmede;

1. Tarım ve gıda etiği alanında üç temel etik eksen bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri, tarım ve gıda faaliyetleri ile insan arasındaki değersel ilişkidir. İkincisi, bir iş etiği alanı olarak tarım ve gıda alanındaki etik sorunlar; üçüncüsü ise çevre etiği kapsamı altında da tartışılabilir olan etik konularıdır. Kuşkusuz her üç alandaki sorunlar arasında örtüşmeler söz konusudur. Bu çalışmada ayırım gözetilmeksizin her üç eksene ilişkin etik sorunlara değinilmiştir.

Kişilerin tarım ve gıda sistemindeki konumlarına göre konunun farklı etik eksenlerine odaklanmaları yadırgatıcı değildir. Benzer biçimde belirli bir sorun kümesine öncelik tanınması da anlaşılabilir. Ancak tarım ve gıda sisteminde etikten söz edildiğinde konunun çok eksenli, çok boyutlu ve çok aktörlü olduğunu gözardı etmemek gerekir.

Tarım ve gıda etiği alanının bu çok eksenli yapısı ve her bir başlık altında yer alan sorunların ve bu sorunların işaret ettiği değerlerin çeşitliliği, zaman içinde, bu alandaki çalışmalar arttıkça ve çeşitlendikçe alt alanların açılacağı öngörüsüne yol açmaktadır.

2. Tarım ve gıda faaliyetleri ile insan arasındaki değersel ilişki kapsamında ortaya çıkan temel değerler arasında öne çıkan kavramların başında **sürdürülebilirlik** gelmektedir. Bu kavramın tanımlanması ve tartışılması aşamasında ekolojik, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç farklı boyutunun vurgulandığı gözlenmiştir. Katılımcılar bu üç boyut arasında en düşük önceliği sosyal sürdürülebilirliğe vermişlerdir.

Her ne kadar bu bağlamda vurgulanan ekolojik sürdürülebilirlik bir yönüyle çevre etiği ile de ilişki içindeyse de, bir gezegen ola-

rak dünya üzerindeki canlılığın ve yaşamın sürdürülmesinden çok, sorunları gıda güvenliğinin ve tarımsal faaliyetin sürdürülebilirliği açısından ele almasıyla farklı bir küme oluşturmayı hak etmektedir.

3. Tarım ve gıda faaliyetleri ile insan arasındaki değersel ilişki kapsamında öne çıkan ikinci temel değer, daha çok insan sağlığıyla ilişkisinde **zarar vermeme-yarar sağlama** ilkesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda tüm insanlar için yeterli gıdanın var olmasıyla, nitelikli ve sağlıklı beslenme arasındaki etik gerilim özellikle vurgulanmıştır.
4. Tarım ve gıda faaliyetleri ile insan arasındaki değersel ilişki kapsamında dile getirilen bir başka değer, bireyin tarım ve gıda ürünleriyle ilişkisinde kendi kararlarını verebilme ve bu kararlar doğrultusunda eyleme geçebilme hakkının ifade edildiği **özerkliğe saygı** ilkesi olmuştur. Bu ilkenin katılımcılar tarafından çok farklı boyutlarıyla dile getirildiği gözlenmiştir. Bir yanda ve en temelde sağlıklı, beslenme açısından uygun ve temiz gıdaya ulaşma hakkı, diğer yanda tarım ve gıda ürünlerinin niteliklerine ilişkin yeterli, doğru ve uygun bilgi ile donatılarak aydınlatılmış seçimler yapabilme hakkı söz konusu olmuştur.

Özerkliğe saygı düşüncesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak, hem tarım ve gıda alanında üretici olarak yer alanların, hem de bu alanda tüketici olarak bulunanların özerk kararlarının ahlaki sorumluluğunu taşıma ödevleri de sıkça vurgulanmıştır. Her ne kadar katılımcılar etik bilinç ile etik duyarlılık kavramlarını ayırtmaksızın, bir-biri yerine, çoğu kez eş anlamlı biçimde kullanmış olsalar da, tüm aktörlerin etik kaygılarla karar vermeleri ve eylemde bulunmaları gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır.

Yine bu bağlamda değişen sosyal yapının, gelişen teknolojinin ve ihtiyaç-istek ekseninde meydana gelen farklılıkların özerkliğin yansımaları üzerindeki belirleyici etkileri ortaya konulmuştur. Tarım ve

gıda etiği alanında, ihtiyaç-istek ekseninde yer alan özerklikle ilgili etik sorunlarda, akılcı istek ve ortak sorumluluk kavramlarının çalışma konusu yapılmasının etik kavrayış açısından yararlı olacağı değerlendirildi.

5. Tarım ve gıda ürünleri ile insan arasındaki değersel ilişki kapsamında dile getirilen br başka temel değer **adalet** olmuştur. Bu bağlamda dile getirilen sorunların büyük bir bölümü, tarım ve gıda etiğinin iş etiği ile kesişme kümesi kapsamında yer alan sorunlar olarak değerlendirilmiştir. Tarımsal üretimde emeğin karşılığını bulması, ekonomik ilişkilerde hakkaniyetli bir tutumun söz konusu olması (örneğin tekelleşme, örgütsüzleştirme, haksız rekabet gibi durumların olmaması), toplumun dezavantajlı kesimlerinin istismara uğramaması gibi konulara değinilmiştir.

Tarım ve gıda etiği alanyazınında sıkça karşılaştığımız gelecek kuşakların haklarına ilişkin etik kaygılara değinilmediği gözlenmiştir. Bunun nedenlerinden birinin tarım ve gıda etiğinin evre etiği boyutuna bu çalışmada görece az değinilmesi olduğu düşünülebilir.

6. İş etiği kapsamında ortaya çıkan değerlerin başında **dürüştlük** gelmektedir. Katılımcılar tarım ve gıda alanında bu değeri gözeten bir rekabeti etik açıdan olumlu bulmaktadırlar. Gerek emeğin karşılığının belirlenmesinde, gerek ürünün ortaya çıkış süreçlerinde, gerekse ürünlerle ilgili bilgi hareketlerinde dürüştlüğün temel bir etik ilke olarak vurgulandığı gözlenmiştir. Bu değerin şeffaflık, hesap verebilirlik gibi kavramlarla ilişkisi üzerinde de durulmuştur. Ancak çalışmanın süresi ve derinliği, bu iki kavramın kendi başlarına birer değer mi, yoksa öteki değerlere ilişkisine özgün görünümle mi olduğu konusunda açıklığa kavuşmaya olanak vermemiştir.
7. İş etiği kapsamında ortaya çıkan değerlerden **adalet** yukarıda madde 5’de bir ölçüde ele alınmıştır. Bu maddede değindiğimiz içerikten

farklı olarak, tarım ve gıda etiği alanının doğrudan iş etiği ile ilgili olan bölümünde, ekonomik sürdürülebilirlik ekseninde sektör-yasa yapıcı ilişkileri ile sektör-bilim ilişkisi yer almaktadır. Bu bağlamda tarım ve gıda etiği açısından evrensel değerler yerine, çoğu ekonomik değer ifadeleri olan kavramlara dayalı bir dilin benimsendiği gözlenmiştir.

Sektörün bilimsel araştırmalar ve araştırma çıktıları üzerindeki etkisi bilim etiği ile bir kesişme kümesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda gündeme gelen, ancak üzerinde ayrıntılı biçimde durulmayan konulardan biri canlıların patentlenmesi sorunu olmuştur.

8. Tarım ve gıda etiğinin çevre etiği ile kesişme kümesinde yer alan sorunların önemli bir bölümü madde 2’de yer almıştır. Bunun dışında kalan önemli bir alan, canlılığın taşıyıcısı olan bir gezegen olarak dünyanın sürdürülebilirliğidir. Bu bağlamda söz konusu olan toprak, su, biyoçeşitlilik, doğal yaşam, ekosistem, iklim gibi bugün kendinde değer oldukları yönünde tartışmalar bulunan kavramların değersel nitelikleri yeterince tartışılamamıştır.

Benzer biçimde hayvan hakları ve refahı konusunda da, bu kavramların etik açıdan değersel niteliklerini açıklığa kavuşturucu bir tartışma yürütülmemiştir. Tarım ve gıda etiğinin çalışma alanlarından birisi, bu maddede sayılan öğelerin ahlaki statülerinin, özellikle insanla ilişkilerinde, belirlenmesidir.

9. Katılımcıların önemli tartışma konularından biri de, günümüzde uygulamalı etik alanındaki tüm çalışmalarda ortaya çıkan ve hesaplaşılması gereken hukuk-etik ilişkisi sorunu olmuştur. Bu konudaki görüşler yelpazesinin bir ucunda tarım ve gıda etiği alanında kapsamlı bir mevzuatın ve yeterli denetlemenin olması durumunda etik sorunların ortadan kalkacağı savı bulunurken, öteki ucunda hukuksal düzenleme ve denetimle etik sorunların tümüyle farklı

konular oldukları ve birbirlerini etkilemeyecekleri savı yer almıştır. Katılımcıların büyük bölümü bu iki uç noktada yer almamayı; uygun kapsamda bir mevzuat ve denetimle etik sorunların azalacağı, bu bağlamda hem genel anlamda hem de mesleki etik eğitimi anlamında eğitimin önemli bir işlevi olacağı görüşü üzerinde uzlaşmayı yeğlemişlerdir.

Katılımcıların dile getirdikleri örnekler, tarım ve gıda alanında idari, mali ve cezai hukuksal yaptırımlar yanında, ayıplama, teşhir etme gibi ahlaki yaptırımların da söz konusu olduğunu göstermektedir. Ancak katılımcıların önemli bir bölümü ahlaki yaptırımların yeterli ve etkili olmadığı görüşünü dile getirmişlerdir.

Uluslararası mevzuatın yerel koşullara uyumu tartışılmış; ancak evrensel etik ilkelerin yerel yansımaları konusu üzerinde fazlaca durulmamıştır. Küreselleşmenin yarattığı etik sorunlara (toprak gaspları, kartelleşme gibi) değinilmemiş olmasının nedeninin zamanın kısıtlılığı olduğu düşünülmektedir.

10. Tarım ve gıda etiğinin üç temel ekseninin kesişme noktasında ortaya çıkan değer **güven** olarak değerlendirilmiştir. Güven ögesinin üretici ile tüketici zincirindeki görünümüne daha fazla vurgu yapılmış olmakla birlikte, alandaki hemen tüm aktörler arasında güven açısından hangi güçlü ve zayıf yönlerin bulunduğu konusunda pek çok veri elde edilmiştir. Bu noktada vurgulanması gereken önemli bir faktör, yakın bilgi alışverişinde bulunan aktörlerin, örneğin aynı üretici örgütü çatısı altında yer alanların, ya da sektörün benzer dallarında çalışan ve bir biçimde ortak sorunlara sahip olanların güven açısından daha avantajlı durumda olduklarıdır. Bu cümleden olmak üzere katılımcıların sıklıkla dile getirdikleri çok kanallı bilgi akışının sağlıklı ve uygun biçimde işlemesi halinde tarım ve gıda etiğinin her üç alanına da etik açıdan olumlu etkide bulunacağı açıktır.

Öneriler

- Tarım ve gıda alanında her düzeyde etik eğitimi yapılmalıdır.
- Tarım ve gıda etiği alanında, özellikle normatif içerikli araştırmalar geliştirilmelidir.
- Etik sorunların derinlemesine konu edilebileceği disiplinlerarası, paydaşlar arası ve sektörler arası tartışma platformları oluşturulmalıdır.
- Farklı paydaşların güvenilir bilgi aktarabileceği ortak bir bilgi ağı oluşturulmalıdır.

Ek: Katılımcı Listesi

	Adı ve Soyadı (Alfabetik sıra ile)	Kurum
1	Ali Şimşek	T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
2	Arif Sami Seymenoğlu	T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
3	Aslıhan Denge Akbaş	Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)
4	Aysun Çilingiroğlu	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
5	Batur Şehirlioğlu	Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği
6	Berivan Alkaş	Gözlemci
7	Cemal Kaygısız	T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
8	Derya Demirci	T. C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
9	Elif Güliz Bayram	Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)
10	Hakan Yardımcı	Biyogüvenlik Kurulu
11	Hamit Kurt	Tarım-Orkam Sen (Tarım, Orman Çevre ve Hayvancılık Hizmet Kolu Kamu Emekçileri Sendikası)
12	Hüseyin Sungur	Yumurta Üreticiler Merkez Birliği (YUMBİR)
13	Işıl Uçan	T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
14	İsmet Yalçın	Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)
15	Kadir Halkman	Gıda Teknolojisi Derneği
16	Konca Çalkıvık	İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD Türkiye)

17	Mehmet Efe	TAGYAD
18	Melike Kuş	Doğa Koruma Merkezi
19	Necdet Buzbaş	Türkiye Gıda Sanayii İşverenleri Sendikası (TÜGİS)
20	Onur Yiğit	Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği
21	Oral Ergüneş	Tüketici Dernekleri Federasyonu (TÜDEF)
22	Özdal Köksal	Gözlemci
23	Özden Güngör	TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası
24	Sait Koca	Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birliği Derneği (BESD-BİR)
25	Şahan Aydemir	Türk Veteriner Hekimleri Birliği
26	Taylan Kıymaz	T.C. Kalkınma Bakanlığı Tarım Dairesi Başkanlığı
27	Turgay Solmaz	KÖY KOOP Merkez Birliği
28	Ülkü Karakuş	Türkiye Yem Sanayicileri Birliği (YEM-BİR)
29	Yaşar Üzümcü	TMMOB Gıda Mühendisleri Odası
30	Yüksel Tavşan	Türkiye Halçiler Federasyonu

Proje Ekibi

	Adı ve Soyadı (Alfabetik sıra ile)	Görevi
1	Ayşe Kurtoğlu	TARGET İdari Koordinatörü
2	Belkıs Birden	Sorun Analizi Atölye Çalışması Proje Gönüllüsü
3	Burcu Namal	Sorun Analizi Atölye Çalışması Proje Gönüllüsü
4	Cemal Taluğ	TARGET Proje Koordinatörü
5	Emine Topçu	Sorun Analizi Atölye Çalışması Proje Gönüllüsü
6	Hasan Yürük	Sorun Analizi Atölye Çalışması Lojistik Gönüllüsü
7	Mehmet Sobacı	TARGET Tasarım Koordinatörü
8	Memnune Pınarbaşı	Sorun Analizi Atölye Çalışması Lojistik Gönüllüsü
9	Neyyire Yasemin Yalım	Türkiye Biyoetik Derneği Başkanı
10	Nilüfer Alp	Sorun Analizi Atölye Çalışması Lojistik Gönüllüsü
11	Nurettin Akkoç	Sorun Analizi Atölye Çalışması Lojistik Gönüllüsü
12	Rahime Petek Ataman	TARGET Araştırma Koordinatörü
13	Volkan Erkan	Sorun Analizi Atölye Çalışması Moderatörü

Proje Koordinatörümüz Cemal Taluğ Sorun Analizi Atölye Çalışmasından beklentileri dile getirdi.

Değerli konuklarımız görüş ve önerileriyle Atölye Çalışması'nı zenginleştirdiler.

Görüş ve öneriler kayıt altına alındı.

Beyin fırtınası çalışmanın önemli adımlarından birini oluşturdu.